

*Pusztaszeri Tájvédelmi Körzet*

A Tájvédelmi Körzet területe 22.325 ha, alapítási ideje 1976. A Tisza 5-10 km széles területet járva folyton vándorló medrével alakította a Tisza-völgyet, így a mai tájvédelmi körzet területét is. Néhol alámosta, lerombolta a löszfelszín, és erre kiöntési üledéket rakott, például Csanytelek, vagy a Dongér környékén. Ahol nem tudott a löszfelszínnel megbirkózni, ott az szigetként kiemelkedve maradt meg, mint Öthalom és Tömörkény környékén, de ilyen dombon van a szatymazi temető is. A folyószabályozások után már a védőtöltéseken belül folytatódott a feltöltés, így ott már magasabb a térszín a régi, természetes ártér szintjénél. A magasabb szintekre települt falvak környékén a mezőgazdálkodás alakította át a tájat. A természetközeli állapotú szikes tavak, a nagy kiterjedésű halastavak, az ártéri erdők, a szikes puszták, ez a kultúrtáj a maga mozaikosságával, máig is értékes természeti állapotokat őriz. A tájvédelmi körzet egyik legismertebb része a *szegedi Fehér-tó*. A táj természeti értékeire, páratlan madárvilágára Beretzk Péter szegedi orvos hívta fel a figyelmet. Kutatásainak eredményeként 1939-ben védetté nyilvánították a szegedi Fehér-tó vízjárta 350 holdas szikes pusztáját. Ebben az időben kezdték meg a ma is létező halastórendszer kiépítését. Az átalakult tó ma is igen gazdag madárvilágnak ad otthont. Eddig a tavon és környékén 280 madárfajt figyeltek meg. A régi szikes mocsarak nyújtotta táplálkozási és pihenési lehetőségeket pótolják az időszakosan leengedett halastavak iszapos medrei. Az iszapban maradt vízi rovarok, kételtűek, halak bőséges táplálékot nyújtanak a parti és gázló madaraknak.

A legnagyobb nyüzsgés tavaszi és őszi vonuláskor figyelhető meg. Évről évre megjelennek itt a sziki fészkelő közösség tagjai, a búbicek (*Vanellus vanellus*), a gulipánok (*Recurvirostra avocetta*), gólyatöcsök (*Himantopus himantopus*), cankók, pólingok és parti madarak. Tavasszal, ha üres tómedret találnak, közülük sokan költéssel is próbálkoznak, hiszen ezek a mesterséges élőhelyek az egykori kopár szikes tóparthoz hasonlítanak. A tóegységeket szegélyező nádasokban a nádi énekesek közül leggyakrabban a cserregő- (*Acrocephalus scirpaceus*) és foltos nádiposzáta (*A. schoenobaenus*) és a nádírigó (*Acrocephalus arundinaceus*) hangját hallhatjuk, de szép számban költ itt a kékbegy (*Luscinia svecica*) is. A vizek fölé hajló fűzfaágakra építi művészi fészket a függő cinege. A nagy kiterjedésű nádasokban gémtelpek is kialakulnak. Jelentős állományait találjuk itt a kis- és nagykócsagnak (*Egretta alba*), kanalas gémnék (*Platalea leucorodia*), vörösgémnek (*Ardea purpurea*), és a bakcsónak (*Nycticorax nycticorax*). De fészkel a törpegém (*Ixobrychus minutus*) és a bölömbika (*Botaurus stellaris*) is a nádasokban. A mélyebb vizű halastavak nagy kiterjedésű nyílt vízfelülete fontos pihenő és táplálkozó helye a hazánkon átvonuló vadlibák (nagyililik, vetési- és nyári lúd) és récék tömegeinek. A récék és libák nem csak vonulási időben gazdagítják a tó madárvilágát, hanem fészkelnek is itt. A nyári lúd (*Anser anser*), a kanalas réce (*Anas clypeata*) és a barátréce (*Aythya ferina*) a guvattal (*Rallus aquaticus*) és a vízityúkkal (*Gallinula chloropus*) osztozik a zavartalan nádasok és gyékényesek biztonságában. A tórendszer nyugati partján a Beretzk Péter kilátóból távcsővel megfigyelhető a XI. tóegység közepén fekvő Korom-szigeten levő sirálytelep zibongó élete. Több ezres dankasirály (*Larus ridibundus*) és nagy számú küszvágó csér (*Sterna hirundo*) mellett állandó fészkelő itt a

szerecsensirály (*Larus melanocephalus*), melynek hazai állománya alig éri el a 200 párt. Az igazi madártömegek a nyár végén, az ősz beköszöntével térnek vissza a tavakra. A libák és kacsák tízezres csapataihoz október közepétől a daruk (*Grus grus*) is csatlakoznak. Ez a félénk madár ma már nem költ hazánkban, csak őszi és tavaszi vonulása során tölt hosszabb-rövidebb időt nálunk. A darvak előszeretettel látogatják a tájvédelmi körzet déli szántóit, ahol elhullajtott kukoricaszemeket, rovarokat keresgélnek a tarlókon. Éjszakára a Fehér-tó nagy kiterjedésű, iszapos leeresztett tómedreire szállnak. A Beretzk kilátóról, vagy a sándorfalvi út mellől október végétől esti szürkületkor bárki gyönyörködhet a darucsapatok behúzásában.

A kis kiterjedésű, de adottságaikban az egykori Fehér-tó vidékére emlékeztető tavak közül a legfontosabb a Pusztaszer község határában található Büdös-szék. A mintegy 60 hektáros sekély vizű szikes tó aszályos években teljesen kiszárad. Hivatalos neve Dongér-tó nem vert gyökeret a közhasználatban. A tó a tájvédelmi körzet legszebb szikes pusztájába ékelődik bele. Az időszakosan víz borította területeken a sziki mézpázsit (*Puccinella limosa*) az uralkodó, de ne ritka a sziki üröm (*Artemisia santonicum*) sem. A vaksziken a bárányparéj (*Camphorosma annua*), a pozsgás zsázsa (*Lepidium crassifolium*), a magyar sóvirág (*Limonum gmelini*) és az orvosi székfű (*Matricaria camomilla*) sem ritka. A pusztába ékelődő kisebb löszös talajú hátakon ősszel hozza sárga virágát a vetővirág. Ez a Duna-Tisza között nagyon ritka növény hazánkban éri el elterjedésének legészakibb határát. A puszták és a tavak legszembetűnőbb értéke a madárvilága. Eddig több mint 220 madárfajt figyeltek meg Büdös-szék környékén. A tavasszal víz borította laposok partján raknak fészket a nagygodák, a piros lábú cankók, és a bíbicek. Az igazi madárbőséget a vizeken találjuk meg. Annak ellenére, hogy a Büdös-szék parti zónáját a zsióka (szikikáka) (*Bolboschoenus maritimus*) szinte teljesen elborította, a maradék kopár foltokon rendszeresen költ a széki lile és a gólyatöcs, és a szikes tavak talán legjellemzőbb faja a gulipán is. A zárt széki sásosok jellemző fészkelője a bölömbika. Nem ez az egyetlen itt költő gémféle, mert a tó szomszédságában található szikes mocsár nádasában költ a vörös gem és a nagykovács is. A tószegély ritkás zsiókása ad otthont az esetenként itt is fészkelő fattyúszerkőnek (*Chlidonias hybrida*) és a feketenyakú vöcsöknek (*Podiceps nigricollis*) is. A Büdös-széktől északra, attól mintegy 4 km távolságra fekszik a tájvédelmi körzet másik nagy halastórendszere a Csaj-tó, amely szintén jelentős madár élőhely. A Csaj-tó sorsa nagyon hasonlít a Fehér-tóéhoz. A korábban részben állandó, részben időszakos vizekkel borított szikes pusztán 1964-ben kezdték meg a halastavak kialakítását. A tóegységeket határoló gátak mentén keskeny nádasokat, gyékényeseket találunk, itt-ott kisebb nádszigetek teszik változatossá a tájat. Hazánkban talán itt költő legnagyobb számban a szerecsensirály és a ritka kendermagos réce. A Csaj-tó nádasában hazánk összes gémféléje költ. Ha a tavaszi vonulás idején van néhány lecsapolt tó, akkor esetenként több ezer nagygodá, pajzsos cankó, továbbá nagy számú dankasirály, szürke gem és kanalas gem gyülekezik a tómedrekben. Köztük néha ritka fajokat is megfigyelhetünk: csigaforgatót, aranylilét, kis godát, kőforgatót stb. Legnagyobb számban a tőkés réce vonul át, számuk néha eléri a 20-30000-et is. A libák közül a nyárilúd és a nagylilik több ezres csapatai pihennek az őszi vizeken.

A tájvédelmi körzet keleti határát Tisza hullámtere képezi. Ennek része az algyői híd mellett levő Sasér, mely már 1951-től védett erdőrezervátum. A folyószabályozás során levágott kanyarulatból kialakult holtág környékének természetes erdőtársulása, óriási vén füzekkel szegett rétjei tájképi szépségükkel is csodálatot keltenek. Ezekben a

zavartalan, öreg erdőkben még költ a rétisas. A Sasér közelében van a tájvédelmi körzet legnagyobb holtága, az Atkai-holtág. Biztosítja egyrészt a holtágak jellegzetes növény és állatvilágának megőrzését, másrészt gazdag halfaunája miatt rekreációs célokat szolgál. Az élő Tisza is fontos része a védett területnek, nem csak azért, mert évről évre áradásaival feltölti a kisebb nagyobb kubikokat és holtágakat, hanem vize is sok ritka élőlényt rejteget. Ezen a Tisza szakaszon nyár közepén gyönyörködhetünk a Tisza virágzásában, a tiszavirág nevű kérészfaj rajzásában. A védett terület nagy egybefüggő erdeje a Sándorfalvi erdő, melyet homokra telepítettek. Találunk benne homokbányát, szikes laposokat, homoki gyepeket, telepített lomb- és tűlevelű erdőket, és természetközeli erdőfoltokat (tölgyesek, hazai nyárasok) is. A változatos szerkezetű erdő elsősorban madarakban igen gazdag. Az eddig megfigyelt fajok száma meghaladja a százat, ebből 62 fészkel is a területen. A legfontosabbak ezek közül a fekete harkály, a szalakóta, a lappantyú.

A tájvédelmi körzet látnivalói a jó úthálózaton Szegedről kényelmesen bejárhatók. A szatymazi temetődomb közelében áll a Tisza-völgyi bemutatóház ahol kiállítás mutatja be a Pusztaszeri Tájvédelmi Körzet természeti jellemzőit. Innen indul a Sirály tanösvény, amely a Fehér-tó szabadon látogatható területeit mutatja be.

Kistelekről lehet megközelíteni az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékparkot, melyben a Skanzen, a Feszty-körkép, az Erdők temploma és sok más látnivaló egész napos programot adhat a látogatóknak. A régi tiszai hangulatot a Mindszenti révnél találhatja meg a látogató. Ha a Tisza jobb partján visszatérünk Szegedre, Dóc magasságában érdemes megnézni a hajdani petresi gátszakadás helyét, amin keresztül a Tisza 1879-ben elárasztotta Szegedet. A tájvédelmi körzet fokozottan védett részei, a Labodár, a Sasér, a Csaj-tó, a Büdös-szék és a Fehér-tó csak engedéllyel látogathatók. A madárlesek, a tanösvények viszont mindenki számára igénybe vehetők.